

A GYERMEKJOGOK ÉS A JÖVŐ NEMZEDÉKEK¹

Ez a cikk a nemzetközi emberi jogok egyik legizgalmasabb kérdésével foglalkozik, a gyermekjogok és a jövő generációk érdekei közötti kapcsolattal. Jól érzékelhető aktualitását az adja, hogy a klímaváltozás következményeinek az emberi jogi aspektusai is megjelentek a tudományos diskurzusban. Az eljövendő generációk érdekeinek, lehetőségeinek és korlátainak vizsgálata sem újkeletű – az ókori filozófusok vonatkozó alapkérdésfeltevéseitől kezdődően jutunk el a modern értelmezésig, a környezeti jog és az emberi jogok összekapcsolódásáig. Az emberiség és a bolygó egy új földtörténeti korszak, az antropocén küszöbére lépett.² Az ökológiai, illetve klímaválság kísérőjelenségei és annak prognosztizálható következményei jelentős kihívást jelentenek a nemzetközi közösség döntéshozói és a nemzetközi joggal foglalkozó akadémiai világ számára. A tudományos,³ morális⁴ és politikai⁵ viták egyik központi kérdése, hogy a jelen döntéseinek és cselekményeinek az árát a későbbi generációk fogják-e megfizetni, és ez mit jelent a jogérvényesítés, a felelősség, az igazságosság és méltányosság szempontjából. Kérdés, hogy elválasztható-e élesen a jelen és a jövő? És hogyan fordítható le a jog nyelvére – a jogalanyok és a jogérvényesítés eljárás vonatkozásban is – ebben az absztrakciókkal teli rendszerben a felelősség kérdése? Továbbá, alkotmányjogi vetülete is van a problémának: az alkotmányozó, illetve a jogalkotó hogyan és mennyire határozhatja meg előre a jövő nemzedékek sorsát?

Az igencsak összetett kérdések tisztázását nem segíti, hogy nincs egyetértés abban sem, hogy kikre vonatkoznak azok a fogalmak, hogy „nemzedékek”, „generációk”. Erre az alapvető kérdésre, az ókori gondolkodóktól a XXI. századi tudomány művelőig eltérő válaszokat adott, tudományterületek szerint is – mást érthet alatta a szociológia, a biológia, az orvostudomány, a filozófia és a jog. Jelen írás nem azt célozza, hogy mindezt átfogóan bemutassa,⁶ csupán a fogalom összetett, időben és térben, tudományterületenként és a közfelfogásban is változatos meghatározásai kapcsán rávilágítson arra, hogy a nemzetközi emberi jogok védelme is nehézségekbe ütközik, amikor „jogiasítani” próbálja a jövő nemzedékekhez kapcsolódó kérdéseket. Az írás azt járja körül, hogy a gyermekjogok fogalmi kerete alkalmazható-e a jövő nemzedékek érdekeinek védelmével kapcsolatban.

Már csak azért is vizsgálándó ez a kérdés, mert a klímapereskedés egyik fontos trendje újabban a sértetek-panaszosok életkorának csökkenése: egyre több olyan klímaügy van, amelyet gyermekek (18 év alattiak) és fiatalok visznek nemzeti és regionális emberi jogi fórumok elé, és amelyekben megjelenik a jövő generációk értelmezésének neurális kérdése is, a gyermekjogokkal összefüggésben.

Feltételezésem szerint a gyermekjogok nemzetközi jogban rögzített keretrendszere alkalmas lehet a ma élő és a majdani gyermekek érdekeinek hatékonyabb érvényesítésére, kiküszöbölve a „jövő nemzedékek” fogalom tisztázatlanságból fakadó nehézségeket. Elfogadva azt a megközelítést, hogy a mindenkor ember alapjogai a gyermekjogokkal kezdődnek, ez a koncepció alkalmas keretet adhat a dogmatika szintjén is arra, hogy a gyermekjogok nézőpontjából vizsgáljuk a jövő generációit. A gyermekjogok közvetlen érvényesítésére hivatott független gyermekjogi (emberi jogi), legtöbbször ombudsman-típusú intézmények szintén alkalmasak lehetnek a jövő generációk érdekeinek védelmére. Jelen tanulmányban a szerző arra vállalkozik, hogy áttekintse ezeket az elméleti kérdéseket és válaszkísérleteket, különös tekintettel az említett jogvédelmi intézmények gyakorlatára.

A „GENERÁCIÓ” FOGALOM ÖSSZETETTSÉGE

A tulajdonképpen mindenki számára ismerősen csengő, s valamiféle világos elképzelést sejtető „generáció”, „nemzedék” (vagy régi magyar elnevezéssel: „emberöltő”) fogalom valójában számos elképzelést takarhat, és dinamikus pályát futott be a közgondolkodásban és a tudományban egyaránt. A hétköznapi emberek, a gyakorlati szakemberek és a társadalom-elmélettel foglalkozók körében is nagy érdeklődésre számot tartó, különböző címkékkel (baby-boomer generáció; X-, Y-, Z-generáció stb.) ellátott fogalomként máig nincs pontos definíciója, lehatárolása. A generáció elgondolásának-meghatározásának nehézségei az 1920-as évek óta állnak a szociológiai érdeklődés és viták középpontjában is, amikor Mannheim Károly felvetette a „generációk problémáját”,

1928-as alapművében utalva arra, hogy egy-egy nemzedéknyi idő alatt a különböző szerzők mást és mást értenek. Mannheim is nehezen megragadhatónak tartotta „a nemzedékek egymásutánjának természetes kezdetét, hiszen az emberek születése és eltávvozása folyamatosan zajlik a társadalomban”.⁷

Hagyományosan az egy generációnyi időt a szülők és az utódaik születése közötti átlagos időintervallumként határozták meg – korábban 20–25 éves időszakokkal számoltak, napjainkban akár három évtizednyi vagy még hosszabb is lehet ez a szakasz.

Az ezredforduló után sem csökkent a generációelméletek népszerűsége, s főként a szociológia, a pszichológia és a vezetéstudományok kurrens témája maradt;⁸ számos értelemben használatos a fogalom továbbra is.

A JELEN ÉS A JÖVŐ NEMZEDÉKEK KÉRDÉSE

A generáció fogalmának összetettsége, illetve jogi tisztázatlansága mellett az, hogy a jelen és a jövő nemzedékek alatt kiket is értünk, hogy a nemzedékek elválnak-e egymástól egyáltalán, és mindez mit jelent a jog számára, a nemzetközi környezeti és emberi jogi (és jogelméleti) vizsgálódások napirendjén állandósult témává vált.

Ez a dilemma a nemzetközi környezeti és emberi jog, valamint nemzetközi gyermekjogi terület *hard* és *soft law* jellegű dokumentumaiban is megjelent, továbbá a klímapireskedés legújabb hulláma során is nagy hangsúlyt kap.

Az eltérő meghatározások ellenére, a környezettel kapcsolatos ügyek kontextusában jellemzően elosztási elvként értelmezik, amely a jelenlegi generációk számára bizonyos kötelezettségeket ír elő a jövő generációk hosszú távú érdekeinek (és jogainak) védelmére, szükségleteinek biztosítására.⁹

A jövő nemzedékek érdekeinek alkotmányos védelme egyre nagyobb teret nyer:¹⁰ egy 2021-es áttekintés szerint az ENSZ 193 tagállama közül 41% nemzeti alkotmánya tartalmaz explicit utalást a jövő nemzedékekre és azok érdekeinek védelmére. Az Európai Unió tagállamainak több mint fele érinti ezt a kérdést valamilyen formában.¹¹ Néhány országban az alkotmányos védelem intézményeit is felállították a jövő nemzedékek érdekeinek védelmére, amire a későbbiekben még kitérek.

A generáció fogalmának tisztázatlansága, valamint a nemzedékek közötti méltányosság komplex és vi-

tatott kérdése a nemzedéknyi idő eltérő értelmezésével is összefügg, s ekként a generációk közötti igazságosság időbeli hatályára is eltérő megoldások születtek: a domináns értelmezés szerint a még meg nem születettek tartoznak a jövő nemzedékhez, de létezik olyan álláspont, mely a már megszületett gyermekeket is oda sorolja.¹²

Sulyok Katalin szerint a jelen és a jövő nemzedékek érdekei között feszülő alapvető konfliktus kezelésére, jogi kötőerővel bíró nemzeti és nemzetközi szabály hiányában, az egyedüli kapaszkodót a nemzedékek közötti méltányosság elve jelenti. Közben a „két” nemzedék közötti elosztási igazságossági kérdések „zéró összegű játszává váltak”, ahol a jelen minden további fejlődése és növekedése a jövő rovására valósítható csak meg.¹³

A nemzedékek közötti méltányosság elve,¹⁴ mely fogalmat intergenerációs szolidaritásként¹⁵ vagy igazságossággként¹⁶ is értelmezik és használnak, korábban inkább egyfajta morális iránytűként szolgált, majd puha jogi formákat öltve lett bizonyos kötelezettség alapja a jelen nemzedék számára a jövő nemzedékek hosszútávú érdekeire, illetve szükségleteire tekintettel. Az erről folyó jogi diskurzus meghatározó szereplője, Edith Brown Weiss megfogalmazásában „az emberi faj közös tulajdona a bolygónk, természeti és kulturális környezete fajunk minden tagjával együtt: az elmúlt nemzedékekkel, a jelen nemzedékkel és a jövő nemzedékekkel. A jelen nem-

zedék tagjaiként ránk van bízva a Föld a jövő nemzedékek számára. Ugyanakkor haszonélvezőként jogosultak vagyunk annak használatára és előnyeinek élvezetére.”¹⁷

A Brown Weiss-féle tézis támpontot igyekezett nyújtani a jogilag érzékelhetően kevésbé megragadható fogalom jogiasításhoz. Minthogy az emberi jogokat általában egyénekre vonat-

kozó jogoknak tekintjük, és a jövő nemzedék tagjai még nem léteznek, ezért a megoldása szerint a jövő nemzedék *mint csoport* jogairól beszélhetünk. Ezeket a jogokat „generációk közötti jogok”-nak nevezte; olyan jogoknak, amelyekkel egyes generációk rendelkeznek más generációkkal szemben.¹⁸ A „nemzedékek közötti jogok” megközelítését azonban érte kritika, elsősorban az érdekelmélet oldaláról, és a fő érv az volt, hogy nem létező embereknek nincsenek felismerhető érdekeik,¹⁹ így nem lehetnek jogaik sem. Brown Weiss azt hangsúlyozta, hogy a jogok nem az egyénekhez, hanem a majdani csoporthoz tartoznak. Természetesen lehet azzal érvelni, hogy a „jövő nem-

A GYERMEKJOGOK NEMZETKÖZI JOGBAN RÖGZÍTETT KETRENDSZERE ALKALMAS LEHET A MA ÉLŐ ÉS A MAJDA NI GYERMEKEK ÉRDEKEINEK HATÉKONYABB ÉRVÉNYESÍTÉSÉRE, KIKÜSZÖBÖLVE A „JÖVŐ NEMZEDÉKEK” FOGALOM TISZTÁZATLANSÁGBÓ L FAKADÓ NEHÉZSÉGEKET

zedékek” csoportja sem létezik még, így a jogaik sem léteznek. Fodor László viszont úgy érvel, hogy a jogrendszer egyes sajátosságait nem lehet hivatkozási alapként használni ahhoz, hogy a jelen döntéseiről való felelősséget, a hosszú távú tervezés kötelezettségét elhárítsuk, mert ez nem fér össze a jog általános funkciójával, az életviszonyok tartós rendezésével, azok változását is szem előtt tartva és megújulva.

Fodor hangsúlyozza azt is, hogy az emberi tudás ma már kiterjed olyan összefüggésekre is, amelyek alapján a jövő nemzedékek szükségleteinek, azaz érdekeinek legalábbis egyfajta minimuma felismerhető.²⁰ E tanulmány nem szándékozik állást foglalni a jogsultságokat illetően az akarat- és az érdekelmélet közötti hagyományos vitában, amelyhez egyre gazdagodó szakirodalom áll rendelkezésre már a jövő nemzedékek vonatkozásában is,²¹ ehelyett csak néhány releváns vitapontra mutat rá. Ahogyan Richard T. De George fogalmaz: „A jövő nemzedékek definíció szerint nem léteznek. Éppen ezért semminek sem lehetnek jelenleg a birtokosai vagy az anyjai, a jogokat is ideértve. Így aztán nem állíthatjuk, hogy ugyanabban az értelemben lennének jogaik, ahogyan az a jelenleg létezők esetében elmondható.”²² Egy másik kritikus pont, hogy nem tudjuk, mit akarnak vagy mire is van/lesz szükségük ezeknek a jövőbeli embereknek: ha bizonyos jogokat biztosítunk nekik (és másokat megtagadunk tőlük), akkor lényegében megmondjuk nekik, hogyan éljenek. De a jövőbe látás képességének hiánya kapcsán úgy is lehet érvelni, hogy nem tudhatjuk pontosan, hogy a jövőbeli embereknek milyen szükségletei és vágyai lesznek, ezért abból a feltevésből kell kiindulnunk, hogy nem fognak túlságosan különbözni a mieinktől: „az emberi életre vonatkozó saját jelenbeli felfogásunkat kell használnunk a jövőre való kivetítések alapjaként – más nem áll rendelkezésünkre”.²³

A nemzedékek közötti méltányosság elve már az ősi civilizációkban megjelent,²⁴ s a nemzetközi környezeti jogban is meggyökeresedett az 1992-ben elfogadott a Rió-i nyilatkozattól kezdődően.²⁵ Az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye²⁶ kötelezettségként rögzíti 3. cikkében, hogy „a feleknek a jelenlegi és a jövő nemzedékek érdekében védeniük kell az éghajlati rendszert”. Az ENSZ Biológiai Sokféleségről szóló egyezménye is rendelkezik a fenntartható használatról, amelynek meghatározása utal a jelen és a jövő nemzedékek igényeire és törekvéseire.²⁷

E néhány, figyelemre méltó, de csak szimbolikus jelentőséggel bíró rendelkezés, illetve jogelvként való

elismerés mellett jelenleg nincs olyan jogi kötőerővel bíró nemzetközi egyezmény, amely kötelezné a feleket a jövő nemzedékek jogainak védelmére.

Ami a *soft law* területét illeti, a jövő nemzedékek emberi jogairól szóló, 2023-ban közzétett Maastrichti Alapelvek²⁸ jelentős lépést jelent az államok kötelezettségeinek tisztázását illetően a generációk közötti egyenlőséggel összefüggésben, valamint új koncepciót hozott be az emberi jogok időbeli hatályának vonatkozásában.

Az ENSZ Közgyűlése pedig 2024. szeptemberében fogadta el az államok számára kötelezettségvállalások hosszú sorát tartalmazó, Paktum a Jövőért című határozatot,²⁹ valamint a jövő nemzedékekről (valamint egy globális digitális paktumról) szóló melléklet formájában hozzászolt nyilatkozatot, amely pótolni próbálja a definíciós hiást.³⁰

A nemzedékek közötti méltányosság elve körüli viták jelentős részben arra fókuszálnak, hogy hogyan jeleníthető meg ebben a keretben a felelősség kérdése. Egyes álláspontok szerint nagyon is konkrétan meg lehet ragadni a felelősség időbeli hatályát;³¹ akár úgy, hogy a jelenlegi generációk kötelezettségei terjedjenek ki addig, ameddig „a tetteink (és tétlenségünk) hatásai tartanak”: tehát például mivel a ma kibocsátott szén-dioxid legalább ezer évig a légkörben marad, így a jelenbeli kötelezettségeinket is erre az időtávra kell tervezni.³² Mások szerint a jövő nemzedékek iránt érzett felelősség meg is alapozható. A korábbi generációkkal ellentétben, amelyek nem voltak tisztában például a károsanyag-kibocsátás hosszútávú veszélyeivel, nekünk megvan a tudásunk ezek felmérésére. És a jövő nemzedékeivel ellentétben nekünk még van lehetőségünk arra, hogy enyhítsük a következményeket. Viszont, ha kibújunk a felelősség alól, akkor a következő generációkra még súlyosabb, akár elviselhetetlenségig fokozódó teher hárul.³³ Más indoklás szerint, mivel hosszabb időtávban gondolkodunk, mint amit a rendelkezésre álló technikai lehetőségekkel uralni tudnánk, ezért, ha hosszú távú döntéseket hozunk, fennáll a lehetősége annak, hogy azok a jövőben élők számára hátrányokat okoznak. „Az igazságosság ebben az összefüggésben azt követeli meg, hogy ne a gyermekeink, unokáink és dédunokáink számlájára éljünk.”³⁴

A jövő nemzedékekkel kapcsolatos kérdések tárgyalásakor nem megkerülhető az a vita, amelyet Stephen Humphreys generált a jelen és jövő nemzedékei „keretének” használata ellen érvelő, közelmúltban megjelent, meglehetősen provokatív – „A jövő

nemzedékek ellen” – címet viselő tanulmányában.³⁵ Humphreys szerint érthető, hogy nagyon is vonzó mind a jogi, mind a politikai, etikai diskurzusban a „jelen” és a „jövő” generációi fogalmakra alapuló keretezés. De valójában nem tudjuk a választ azokra a kérdésekre, hogy közben kikre is gondolunk, amikor „róluk”, azaz a jövő nemzedékeiről beszélünk, kiknek az érdekeit (jogait) csorbítjuk vagy nem vesszük „mi” – a jelen irányító, potens aktorai – figyelembe, amiért felelősséggel tartozunk, és ki beszélhet egyáltalán a jövő nevében. Hiszen a jelen és a jövő viszonylatában „egy konkrét népességet a maga globális teljeségében állítjuk szembe egy absztraktsókasággal az örökkévalóságban.”³⁶ Ez a keretezés tehát nem felelhet meg sem az analitikus pontosság igényének, sem a normatív egyértelműség követelményének – lásd ezt alátámasztandó a nemzetközi jog érzékelhető óvatosságát, tétlenségét a kérdésben.

Számos szerző válaszolt Humphreys tanulmányára, elismerve a tárgyalt kérdések érvényességét, de elutasítva azt a következtetést, hogy a jövő generációk fogalmát mint keretet teljesen el kellene vetni. A jövő nemzedékek (és érdekeik) szem előtt tartása nem feltétlenül vezet a Humphreys által jósolt negatív hatásokhoz, sőt, a jövő nemzedékekre való hivatkozás inkább növelheti a nemzetközi jog relevanciáját azáltal, hogy hosszú távú gondolkodáson alapuló, inkluzívabb megközelítéseket ösztönöz.³⁷ Mások azt hangsúlyozták, hogy a nemzedékek közötti igazságossággal mint keret – a nemzedékeken belüli igazságossággal együtt – rendkívül fontos; mind a nemzetközi jog formálásában, mind az éghajlattal kapcsolatos peres eljárások alakulásában, s ekként az éghajlatváltozás fenyegetésének kezelése érdekében a generációk közötti igazságosságot politikai és jogi koncepciókba lehet és kell is átültetni. A jövő generációi, bárkiket is értünk ezalatt, nagy valószínűséggel meg fognak születni, amire a jognak is reagálnia kell.³⁸

E realitás felismerésének elfogadása mellett alapvető nehézséget okoz a jog számára, hogy a jövő nemzedékek szigorú értelemben mégiscsak absztrakciók: fizikai értelemben nem léteznek, filozófiai szempontból is számos problémát vet fel, és sok vitát gerjeszt a nem létező jogalanyok jogainak³⁹ és képviselőiknek⁴⁰ a kérdése. A jövő generációkról szóló diskurzusban tehát továbbra sem egyértelmű, hogy hol ér véget a „jelen”, és hol kezdődik a „jövő”. Erre a kérdésre természetesen nincs is egyértelmű válasz, sőt: az ma élő gyermekeink vagy unokáink egyáltalán

nem „jövőbeli” személyek, míg a ténylegesen jövőbeli személyek folyamatosan „haladnak” a jelen felé. Ennek illusztrációjául szolgáljon, hogy 2024-ben körülbelül 260 gyermek született meg perceként a világon.⁴¹ Ezért is jelentek meg olyan álláspontok, hogy ne is a markánsabb elválasztást, elkülönítő csoportosítást magában hordozó generációfogalomra hivatkozzunk,

hanem inkább a múltban, a jelenben és a jövőben élő emberekről beszéljünk.⁴²

A gyermekekkel összefüggésben határozottan teret nyert az az álláspont, amelyet jelen írás szerzője is oszt, hogy amennyiben a jövő nemzedékekről beszélünk, a már megszületett gyermekekre és a meg nem születettre egyaránt gondolnunk kell. John Knox, az

ENSZ emberi jogokkal és a környezettel foglalkozó egykori különmegbízottja egy 2018-as jelentésében írta le, hogy „nem kell messzire néznünk ahhoz, hogy lássuk azokat az embereket, akiknek jövőbeli életét a mai tetteink befolyásolják. Ők már itt vannak.”⁴³

A jelen és a jövő generációi közötti interszekcionális elfogadva látható a generációk közötti kölcsönös függés is: a most születettek az idősebbektől függenek, ahogyan később az idősebbek a fiatalabbaktól.⁴⁴

GYERMEKJOGOK IMMANENS KAPCSOLÓDÁSA A JÖVŐ NEMZEDÉKEKHEZ

A fenntartható fejlődés témájának kontextusában, valamint a nemzedékek közötti egyenlőségről és igazságosságról szóló diskurzusban egyre inkább megjelent a gyermekjogok és a jövő generációinak jogai közötti kapcsolat feltárásának igénye, amit tovább erősítettek a nemzeti, regionális és nemzetközi szinteken zajló klímapercek.

Ahogy Sulyok Katalin is hangsúlyozza, az emberi jogi bíraskodás vált a fő fórumává a klímaváltozással összefüggésben megjelenő, hosszú távú érdekek és emberi jogi garanciák jövőre vonatkozó kiterjesztésének is. A bíróságok elkezdtek elmozdulni az emberi jogok hagyományosnak tekinthető, jelenre koncentrált felfogásától. Az ítélkezési gyakorlatban elkezdett megjelenni és egyre nagyobb szerepet kapni az egyes emberi jogi garanciák jövőre való kiterjesztése, amelynek során különböző módszereket alkalmazva, különböző időskálákra és más jogokra terjesztik ki a védelmet.⁴⁵ Egyre több esetben terjesztenek ki bíróságok speciális csoportjo-

gokat a jövőre nézve, különösképpen a valamilyen szempontból sérülékenynek tekintett csoportok, így a gyermekek⁴⁶ vagy az őshonos közösségek esetében.

Ennek fényében lehetséges, hogy a kiskorú felperesek perlési stratégiája is változhat, különösen a Sacchi-ügyet, valamint az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának 26. számú kommentárját követően, s nem elsősorban a majd felnőttként elszenvedendő jogsérelmekre koncentrálnak majd, hanem inkább a gyermekjogok megsértésére.

Azok az ügyek, illetve növekvő számú releváns döntések⁴⁷ (valamint az ezek által generált viták), amelyek az okozott környezeti károknak a már megszületett gyermekek jogaira és a jövő generációkra gyakorolt hatásaira összpontosítanak (függetlenül attól, hogy a jövő generációk már megszületettként vagy még meg nem születettként konceptualizálódnak), formálják az igényt a fogalmi kapcsolatrendszer tisztázására. Ugyanis a jelen gyermekei, akik *a jövőben* minden bizonnyal felnőttek lesznek, viselik a károk terhét, és ez a jövő generációk esetében is így van. Mindenki gyermekként lép be az emberi jogok tágabb, általánosabb keretrendszerébe, a gyermekkorra pedig a gyermekek életkorából, folyamatban lévő fejlődéséből következő speciális sérülékenységére reflektáló gyermekjogi garanciáik vonatkoznak.

A gyermekek alapjogai nem különálló, sajátos jogok, hanem az általános emberi alapjogok gyermekekre alkalmazott változatai. A gyermekek alapjogi jogalanyisága nem vitatható az emberi jogi keretrendszer sztenderdjei szerint, amelyeket az ENSZ Gyermekjogi egyezménye is képvisel. Minden ember életkortól függetlenül teljes alapjogi jogalanyisággal rendelkezik. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy továbbra sem egyértelmű, hogy a jogalanyiság pontosan mikortól kezdődik, és milyen alapjogi státusszal bírnak a magzatok, és ezek a kérdések a jövőben megszületendőkre is vonatkoznak. Különösen, hogy míg egy magzat várhatóan el fogja érni a teljes jogalanyiságát egyszer, a jövő nemzedékek esetében ez attól függ mindenekelőtt, hogy megfogannak-e egyáltalán. De, noha nem ismert pontosan, hogy kik, hányan és mikor lesznek válnak jogalanyokká, ha egyáltalán, a környezethez való jog sajátos természete miatt (ami a klímaváltozás kapcsán merül fel) nem lehet eltekinteni vélelmezett érdekeik, jogaik jelen képviseletétől, s a gyermekek jövőhöz való joga keretében számos gyermekjogi garancia jelen érvényesülését vizsgálni kell.

Míg mára a gyermekjogok kidolgozott s fejlett jogterületnek számítanak, a Gyermekjogi egyezmény

1989-ben történt elfogadása és széleskörű ratifikálása miatt, addig – mint fentebb röviden láthattuk – a jövő generációinak jogai még a megfogalmazás igényének szintjén vannak.⁴⁸

Ebben mérőföldkőnek tekinthető a Maastrichti Alapelvek elfogadása, ez azonban jogi természetét tekintve nem több egy (fontos) szakértői dokumentumnál, amely kiindulási alap lehet a jogalkotók számára. A Maastrichti Alapelvek deklarált célja, hogy iránymutatást nyújtson a jövő nemzedékek emberi jogainak szabályozásához, támaszkodva a már most is rendelkezésre álló jogi háttérre és precedensre, hogy a döntéshozók a jövő nemzedékek emberi jogait hatékonyan be tudják építeni konkrét jogszabályokba vagy legalább nyilatkozatokba. Az Alapelvek preambulumában rögzített kiindulási pontja az, hogy az emberi jogoknak nem szabnak időbeli korlátot az azokat elismerő alapvető jogi eszközök. Ez azt jelenti, hogy az emberi jogi normák globális korpusza elismeri az emberiség *minden tagjának* eredendő méltóságát,⁴⁹ valamint egyenlő és elidegeníthetetlen alapvető emberi jogait, függetlenül attól, hogy mikor születik, született meg, beleértve a jelenlegi és a jövő generációkat is.⁵⁰ Ez a koncepció új szempontokat hoz be az emberi méltóság és az emberi jogok alanyainak értelmezéséhez.

A gyermekek jelenlegi és jövőbeni jogai közötti viszonyról azért is érdemes foglalkozni, mert egyre inkább teret nyer a klímapereskedés azon vonulata, amely abból indul ki, hogy a klímaváltozás negatív következményei a gyermekeket mint különösen sérülékeny társadalmi csoportot fokozottan és aránytalanul érintik és terhelik,⁵¹ és amely a gyermekek jogaira, valamint ezzel összefüggésben a jövő nemzedékek alapvető érdekeinek sérelmére hivatkozik.⁵² Egyre több olyan per is indult, amelyben a felperesek maguk is gyermekek vagy fiatalok.⁵³ Ugyanakkor Nolan szerint ezen a területen jelentősen hátráltatja a jogértelmezést és a pereskedés sikerét a jövő generációk fogalmának pontatlansága az összehasonlító alkotmányjogi és a nemzetközi emberi jogi keretben, különösen a gyermekek viszonylatában.⁵⁴

Jelen tanulmány kereteit szétfeszítené a klímaperék ezirányú vizsgálata, de mindenképp utalni kell arra, hogy a nemzeti bíróságok gyakorlata is változott, miközben az utóbbi évtizedben a klímapereskedés lett a jövő nemzedékek érdekeinek védelméért folytatott aktivizmus legintenzívebb és legdinamikusabban fejlődő módozata.⁵⁵ A jövő nemzedékek érdekeire hivatkozó nemzeti⁵⁶ és regionális klímaperekben egyre gyakrabban jelennek meg gyermekek és fiatalok felperesként.

JELENLEG NINCS OLYAN JOGI KÖTŐERŐVEL BÍRÓ NEMZETKÖZI EGYEZMÉNY, AMELY KÖTELEZNÉ A FELEKET A JÖVŐ NEMZEDÉKEK JOGAINAK VÉDELMERE

Az elmúlt években jelentősen megnőtt azoknak az ügyeknek a száma, amelyeket gyermekek terjesztettek a nemzeti bíróságok elé (például Kolumbiában,⁵⁷ Németországban,⁵⁸ Kanadában,⁵⁹ az Egyesült Államokban,⁶⁰ Norvégiában,⁶¹ Svédországban⁶²), és/vagy a jövő generációk alkotmányos jogainak védelme érdekében indítottak, a környezetvédelem kontextusában. Látható, hogy a jognak valamiképpen reagálnia kell arra, hogy a gyermekeket a környezetünkben bekövetkező változások jóval nagyobb mértékben és súlyosabban érintik, mivel életkorukból és speciális fejlődési igényeikből adódóan sebezhetőbbek, sérülékenyebbek a felnőtteknél.⁶³ A klímaváltozás okozta káros hatások ma gyermekjogi sérelmek, a megakadályozásuk elmaradása pedig a jövő generációit is sérti. A hőmérséklet, a levegő- és vízminőség változásának, a megfelelő táplálkozás elérhetőségének kérdése súlyosabb és hosszabb távú hatást gyakorol a gyermekek egészségére, fejlődésére és jóllétére, ez pedig alapvetően meghatározza a gyermek egészséges környezethez való joga gyakorolhatóságát, érvényesülését is.⁶⁴ Az UNICEF szerint a klímaváltozás olyan veszély, amely a gyermekeket és a jövő generációit

– a két csoportot *együttesen* tárgyalva – jobban fenyegetné.⁶⁵ Minden válságban a gyermekek a legkiszolgáltatottabbak. Ez alól az éghajlatváltozás sem kivétel.⁶⁶ Annak elismerése mellett, hogy a sérülékenységek több mutató alapján állapítható meg (s ennek okán, más sérülékeny csoportok számára is kihívást jelent a klímaváltozás következményeihez való adaptálódás), és az egyes sérülékeny társadalmi csoportok között sok esetben interszekcionális átfedések vannak, a testi és mentális fejlődési fázisaik, fejlődő immunrendszerük miatt a 18 év alatti gyermekek a leginkább kitétek a klímaváltozás káros következményeinek.⁶⁷

Mindez nem csak elméletben jelent problémát: 2023-ban több mint 2,4 milliárd 18 év alatti gyermek élt, ami a világ népességének körülbelül 30%-át tette ki. A jelenlegi és várható demográfiai tendenciák szerint az éghajlatváltozással szemben rendkívül sebezhetőnek ítélt országok közül sokban a gyermekek aránya ennél is jóval magasabb a teljes népességben belül (lásd például az afrikai országokat).⁶⁸ Egy 2020-ban született gyermek átlagosan kétszer annyi erdőtüzet, 2,8-szor annyi terméskiesést, 2,6-szor annyi aszályt, 2,8-szor annyi árvizet és 6,8-szor annyi hőhullámot fog átélni élete során, mint egy 1960-ban született felnőtt.⁶⁹

Eltérnek a vélemények arról, hogy a nemzetközi emberi jogi keretrendszerben mennyire kell és lehet elkülöníteni a gyermekjogokat és a jövő generációk

jogait (ha vannak), érdekeiket.⁷⁰ Bizonyos nézetek szerint a gyermekek *per definitionem* egyaránt megtestesítik és képviselik a jelenlegi és a jövő generációkat,⁷¹ és ennek alapján legitim az intergenerációs jogi kérdéseket a gyermekjogok szemszögéből vizsgálni. Más nézetek szerint, ha a gyermekek fogalmára a jövő generációk proxyjaként tekintjük,⁷² az nem segít a jövő generációi jogainak kidolgozásában, s ez a terület normatív értelemben nem kívánatos módon alulszabályozott marad. Ugyanakkor a két „csoport” közötti egyenlőségtétel a gyermek(jogok) kárára is válhat, a már megszületett gyermekek érdekeinek és jogainak aktuális érvényesítésére árnyékot vethet, ha egy fiktív csoport (gyermek)jogait is védjük egyben, kitérítve a jelenben is szemmel látható probléma spektrumát. Majtényi László egy helyütt úgy fogalmaz, hogy „a jelen és az eljövendő nemzedékek érde-

kei nem szükségképpen és semmiképpen sem minden esetben állnak szemben egymással”.⁷³ Tehát a gyermekek jogainak elismerése a jelenben, valamint a jövőbeni érdekeik érvényesítése nem gyengítik, hanem erősíthetik egymást. Ugyanakkor nehézséget okoz a jogok lehatárolása, valamint ezzel

összefüggésben a jogérvényesítés alapjának és eszközeinek megtalálása.

Le kell szögezni azt is, hogy a jövő generációk „jogainak” szabályozása valójában nem csak a mai gyermekeket célozná, hanem a majdani embereket – gyermekeket és felnőtteket egyaránt –, tehát ezek nem *par excellence* gyermekjogok, mégis úgy gondolom, hogy a már definiált gyermekjogokon alapuló jogvédelem, minthogy az emberi lét a gyermekkorral kezdődik, használható keretet nyújt az értelmezéshez és egyben a szükséges jogvédelemhez, ami kihatással lehet a jövőre. A gyermekjogok keretrendszerének kimunkálása sem csorbitja az általános emberi jogi védelmi rendszert; a gyermekjogi megközelítés csupán érzékenyebben és pontosabban igyekszik reagálni a 18 év alattiak speciális szükségleteire, elismerve a fokozott védelmi igényüket. A gyermek fogalmát a nemzetközi emberi jogi rendszerben a legvilágosabb és legautentikusabb formában az ENSZ Gyermekjogi egyezménye⁷⁴ definiálja, amelynek 1. cikke rögzíti, hogy „az Egyezmény vonatkozásában gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri”. A még meg nem született gyermek vonatkozásában, azok jogainak védelmére az egyezmény Preambuluma tesz egy rövid utalást.⁷⁵

A jövő generációk meghatározására a nemzetközi közösség a Jövő Paktumában tett kísérletet, amikor

rögzítette, hogy „a gyermekek és a fiatalok a jövő nemzedékeitől eltérő csoportok”. A paktum a jövő nemzedékekről szóló nyilatkozatot tartalmazó 2. mellékletében kimondja azt is, hogy jövő nemzedékek alatt a még meg nem születetteket érti: „a jövő nemzedékek mindazok a nemzedékek, amelyek még nem léteznek, és amelyek megöröklik ezt a bolygót”. Jogaikról azonban hallgat a Paktum, valamint a dedikált melléklete is.

A Gyermejjogi egyezmény kötőereje folytán az abban rögzített gyermeki-emberi jogok megfelelő felhatalmazást adnak és hatékony eszközt a jogérvényesítéshez, a nemzedékek közötti igazságosság jogelvének vonatkozásában (is). A Gyermejjogi egyezményben rögzített jogok a gyermekek jogérvényesítésének explicit forrásai a jövőre vonatkozó kérdésekben, mint amilyen a klímaváltozás, ezért sem meglepő, hogy a klímaperekben rendre hivatkozni kezdik a gyermekek legfőbb (legjobb) érdekeinek figyelembe vételét előíró 3. cikket, a diszkrimináció tilalmáról rendelkező 2. cikket, az élethez, túléléshez és fejlődéshez való jogot rögzítő 6. cikket, a gyermekek részvételét előíró 12. cikket, valamint a lehető legjobb egészséghez való jogról szóló 24. cikket.

A jövő generációinak jogérvényesítése, képviselete vonatkozásában használható analógia lehet az, hogy a már megszületett, de még cselekvőképtelen gyermekek jogainak védelmében is fel lehet és kell lépni megtörtént, illetve várható jogsértések esetén, megfelelő képviselet által. Amikor még meg nem született, de a későbbiekben megszülető, jövőbeni gyermekek nevében más lép fel valaki, az egyezmény monitorozására hivatott Gyermejjogi Bizottság által a Gyermejjogi egyezmény zsinórmértékének tekintett kiemelt jogok – mint a 2., 3., 6. és 12. cikkben foglaltak – érvényesítése érdekében, akkor is ez történik: érdekeiket, szükségleteiket valaki más, egy törvényes képviseletre alkalmas felnőtt jeleníti meg. Továbbá hivatkozhatunk arra is, hogy mára már konszenzus övezi, hogy bizonyos gyermekkorban elszenvedett jogsértések hosszú távú következményeire való hivatkozás miatt is fel kell lépni a gyermekjogok védelmében, mégpedig a lehető legkorábban: lásd például a gyermekkorban átélt abúzusok különböző élettani, pszichológiai kutatásokkal alátámasztott (ki)hatásainak elismerését⁷⁶ és ennek megfelelően a jogban is kifejeződött zéró toleranciát a gyermekekkel szembeni erőszak minden formájával szemben. Joggal tehető fel

tehát a kérdés, hogy miért kellene másként tekinteni a hosszú távú következményekkel is járó klímaváltozásra. Miért kellene eltérően kezelni a fiktív, jövőbeni gyermekcsoportokat azoktól a gyermekektől, akik már megszülettek ugyan, de jogi értelemben hozzájuk hasonlóan még szinte láthatatlanok, legalábbis egy bizonyos életkor alatt, és mások lépnek fel a nevükben, jogaik és érdekeik védelmében?

Ezt a tételt támasztja alá az is, hogy a (szintén mostohán kezelt) gyermekrésztvétel jogának előírásából fakadóan a gyermekek hangját fel kell erősítenie a felnőtt társadalomnak, mert az előbbieket életkorukból, képességeik kibontakozásának fokozatosságából („evolving capacities”) adódóan nem képesek rá, ahogyan a jövő generációi sem képesek még – érthető módon – képviseltetni magukat a döntéshozatalban.

Pahl az időeltolódás („time-lag”) találó fogalmát használja az éghajlatváltozás oka és hatása közötti időbeli különbség leírására, hiszen a jelenben kibocsátott szén-dioxid még évszázadokig hozzájárul az éghajlatváltozáshoz.⁷⁷ Cselekedni pedig csakis a jelenben lehet és kell, a jelenleg rendelkezésre álló jogi keretben, mert ahogyan az ENSZ főtitkárának a nemzedékek közötti szolidaritásról szóló jelentése pontosan megállapítja, „a jövő nemzedékek politikailag

tehetetlenek, érdekeik képviselete a jelenlegi nemzedékek közvetett aggodalmára korlátozódik”.⁷⁸

A kérdés gyermekjogi relevanciáját jól mutatja, hogy az elmúlt évtizedben, úgy tűnik, a Gyermejjogi Bizottság már nemcsak a gyermekek jogérvényesülését monitorozza, hanem szisztematikusan foglalkozni kezdett az éghajlatváltozással kapcsolatos, releváns szempontokkal is, a részes államoknak tett ajánlásaiban, a záró észrevételekben. Jelentős lépés volt, hogy a Gyermejjogi Bizottság 2016-os Általános Vitanapját a gyermekek jogai és a környezet témájának szentelte, amelyet követően kiadta a gyermekek jogairól és a környezetről szóló, 26. számú Általános Kommentárját⁷⁹ 2023 augusztusában. Az előkészítés folyamatában több alkalommal egyeztetett gyermekekkel és fiatalokkal, akiknek a véleménye bekerült a kommentárba is: „Mi vagyunk a legfontosabb tényezői [az éghajlatváltozás megoldásának], mivel a mi életünk forog kockán.” „Szeretném elmondani [a felnőtteknek], hogy mi vagyunk a jövő generációi, és ha elpusztítjátok a bolygót, hol fogunk élni?!” (para 3.) Ezek a példák annak szemléltetésére is alkalmasak, hogy a jelen generációinak

képviselői – különösen a környezeti kontextus vonatkozásában – érvelésükben a jövő generációkra is vonatkoztatják az érdekeiket.

A Bizottság reflexiójában úgy fogalmaz, az Általános Kommentár Generációk közötti méltányosság és a jövő nemzedékek címet viselő C. pontjában, hogy „A Bizottság elismeri a generációk közötti méltányosság és a jövő nemzedékek érdekeinek elveit, amely elvekre a megkérdozett gyermekek túlnyomó többsége is hivatkozott. Jóllehet a Földön jelenleg élő gyermekek jogai azonnali, sürgős figyelmet igényelnek, a majdan megszülető gyermekek is jogosultak emberi jogaik maximális érvényesítésére.” (para 11.)

A Gyermejjogi Bizottság egyértelműen amellett foglalt állást, hogy a majdan megszülető gyermekeknek is elismerendő emberi jogai vannak, amelyeket védeni kell. Megjegyzendő, hogy a Gyermejjogi Bizottság (és más emberi jogi tárgyú egyezmények betartását felügyelő ENSZ- bizottságok) kommentárjai nehezen illeszthető a nemzetközi jog hagyományos forrásai közé. Ám az a tény, hogy „mind az államok belső jogában, mind pedig különböző nemzetközi bírói és egyéb fórumok gyakran hivatkoznak az általános kommentárookra, mindenképpen arra utal, hogy az egyezmények anyagi jogi rendelkezéseikhez kapcsolódó, az általános kommentárokból megfogalmazódó tételek lényegében az emberi jogok értelmezésének egyfajta zsinórmértékét képezik.”⁸⁰ [Kiemelés az eredetiben].

A klímaválság globális, rendszerszintű, kiemelt súlyú problémájából fakadó speciális helyzetben a gyermekek jelene és jövőbeni létezése a jogérvényesítés tekintetében átfedést mutathat. A jogi kötéssel bíró gyermejjogi katalógus révén nemcsak a gyermekek jelen és jövőbeni érdekeit, de a jövőbeni gyermekek érdekeit is védelmezni lehet, éppen abból kiindulva, hogy a klímaválság következményei a már megszületett gyermekeket is kiemelten hátrányosan érintik, amit számos kutatás eredménye és számtalan adat támaszt alá.

A jelen gyermekei és fiataljai jól láthatóan maguk is úgy érzik, hogy az ő jövőjük (is) kockán forog, s éppen ezért lehet az, hogy a klímaválság vált egy generáció számára globális üggyé, mozgósító erővé (és nem például a súlyos szegénység vagy az erőszak, noha ezek is gyermekek millióit érintik), amely világszerte – és nem csak a „fejlett Globális Északon”⁸¹ – megmozgatta a gyermekeket és fiatalokat. Greta Thunberg a klímaaktivizmus legújabb hullámának ikonikus alakja lett; köztudott róla, hogy gyermekként – tizenévesként kezdett péntekenként a svéd

parlament előtti iskola helyett sztrájkolni, ebből a kezdeményezésből fejlődött ki azóta a Fridays For Future („Péntek a jövőért”) elnevezésű globális mozgalom.⁸² Elterjedni látszik a „Greta-generáció” elnevezés,⁸³ amely a klímaügyben minden eddiginél aktívabb fiatalok (már köztünk lévő) generációját jelöli: „Az új generáció számára a világ megváltoztatása mindenekelőtt a bolygó megmentését jelenti. Ezt hangosan és világosan hirdetik – a közösségi hálózaton, az utcán vagy polgári engedetlenségi mozgalmak, például iskolai sztrájkok révén. A huszonöt év alattiak világméretű mozgósítása arányos az előttünk álló környezeti kihívások sürgősségével.”⁸⁴

Maga Thunberg is úgy fogalmaz, hogy „az én generációm és az utánam következők jelentik a jövőt”.⁸⁵

Ezt a globális aktivizmust, erkölcsi fellépést fontos lehet figyelembe venni annak kapcsán is, amit Láposy Attila és Somody

Bernadette e számban megjelent tanulmányukban az alapjogokról általánosságban megállapítanak: „*katalógusuk nem tekinthető lezártnak: a történelmi fejlődés során újabb és újabb igények nyernek emberi jogi státuszt, vagyis ismerik el őket az emberi mivoltból eredő morális igényekként; az így elismert emberi jogok közül pedig egyre újabbak és újabbak jelennek meg a jogi szabályozásban mint jogilag is elismert alapjogok. A mozgalmi aktorok szerepe jól azonosítható a gyermejjogi jogosultságok mint új alapjogi normák létrejöttének dinamikájában.*”⁸⁶ Lehetséges, hogy a jövő generációk jogai is eképpen tisztázódnak majd.

INTÉZMÉNYES GYERMEKJOGI JOGVÉDELEM A JÖVŐ GENERÁCIÓINAK IS

A jogérvényesítéshez természetesen alapfeltétel, hogy az adott szükségletet, igényt jogként ismerjék el. Tekintettel arra, hogy a jövő nemzedékek érdekeinek jogként való elismerésével még adósok vagyunk, így kapcsolódva ahhoz a fentiekben alátámasztani szándékozott koncepcióhoz, hogy az átfedések miatt a ma élő gyermekek jogainak védelmét szolgáló intézményeknél lehet keresni a megoldást, a gyermekjogok és a jövő nemzedékek jogainak-érdekeinek ombudsman-típusú jogvédelmét tekintem az alábbiakban át.

Előre bocsátandó az is, hogy a kimunkált nemzetközi emberi jogi, illetve gyermejjogi háttér ellenére még a gyermekek közvetlen jogérvényesítése sem zökkenőmentes.⁸⁷ Annak ellenére, hogy a gyerme-

kek a világ népességének jelentős hányadát adják – sőt, némely országban a lakosság többségét teszik ki – mégis korlátozott a hozzáférésük a közjavakhoz és szolgáltatásokhoz, s a felnőttek által, felnőttekre szabott – akár alkotmányos, akár más – intézmények vagy hatóságok, igazságszolgáltatási szervek még mindig kevésbé fogékonyak a gyermekjogi perspektíva elsajátítására.⁸⁸ A gyermekek jogaik gyakorlása során erősen függenek a felnőttektől. A legtöbb társadalomban a gyermekek hangja „nem hallatszik” messzire.⁸⁹ Eppen ezért egy-egy, valamilyen szempontból különösen rászoruló, sérülékeny társadalmi csoport jogainak védelmére számos országban honosodott meg az ún. szakombudsman intézménye. Véleményem szerint a gyermekek – mint a társadalom „nagy” kisebbségét jelentő, saját védelmére és érdekartikulációjára korlátozottan képes jogalancsoport – esetében a védelmük szükségessége egyértelmű alkotmányos indokul szolgál a szakombudsman intézményének felállítására, amit a nemzetközi szakirodalom⁹⁰ és a gyakorlat is alátámaszt.

Gyermekek jogi ombudsman-intézmények

A Gyermekek jogi egyezmény elfogadása óta világszerte sok országban hoztak létre speciálisan a gyermekjogok védelmére fókuszáló intézményeket,⁹¹ akár önálló intézményként (pl. Lengyelország, Skandináv-államok), akár egy széles körű mandátummal bíró „általános” emberi jogi intézménybe integrálva (pl. Magyarország, Hollandia).⁹²

Nyilvánvaló, hogy nem létezik „one-size-fits-all” megközelítés,⁹³ az intézmények neve, mandátuma, hatásköre, működése, aktivitása országoként eltérő, és sok esetben a hivatalt betöltő személye is erősen befolyásoló tényező.

Habár ezen intézmények felállítása nem kötelező a Gyermekek jogi egyezmény betűje alapján, a szellemiségéből fakadóan mégis könnyen indokolható, s az alapjogok védelmének erősítése miatt számos nemzetközi ajánlás⁹⁴ tesz javaslatot létrehozásukra. Az ENSZ Gyermekek jogi Bizottsága 2. és 5. számú Általános Kommentárjában⁹⁵ felszólította a részes államokat, hogy hozzanak létre független intézményeket, és kiemelte ezen intézményeknek a Gyermekek jogi egyezmény 4. cikke szerinti felelősségét, hangsúlyozva, hogy alapvető fontosságúak az egyezmény

végrehajtásához szükséges állami elkötelezettség szempontjából.

Ezeknek az intézményeknek különleges a jelentősége, ami részben azzal kapcsolatos jellegzetességeikből fakad, hogy nem bírói jogorvoslati fórumokként működnek: például biztosítják a könnyű elérhetőséget azáltal, hogy a panaszokat írásban (általában e-mailben is) vagy szóban, formai kötöttségek nélkül, térítésmentesen lehet benyújtani. Nem csak szűken értelmezett jogi eszközeik vannak: jelentéseik, nyilatkozataik révén láthatóbbá és ismertebbé válhatnak a döntéshozók és a szélesebb nyilvánosság számára. Továbbá, mint legtöbb esetben az alkotmányos szervek, általában kellően legitimek, elismertek ahhoz, hogy a címzett szervek kövessék ajánlásait, még ha azoknak nincs is jogi kötőereje.⁹⁶

Az általános mandátummal rendelkező ombudsman-intézmények, de egyes esetekben a gyermekjogi intézmények is az adott ország nemzeti emberi jogi intézményeiként („national human rights institutions”, NHRI) működnek az ENSZ 1993-as Párizsi Alapelveinek⁹⁷ és az Európa Tanács 2019-es Venecei Alapelveinek⁹⁸ megfelelően, ami előfeltételrendszert (és ellenőrző istát) kínál a működésük, függetlenségük, hitelességük, hatékonyságuk mérésére.

Az európai gyermekjogi ombudsman-intézmények is napirendjükre vették a klímaváltozással kapcsolatos gyermekjogi kérdéseket⁹⁹ egy tematikus év erejéig 2022-ben, azonban többségük nem foglalkozik rendszerszinten a jövő nemzedékek érdekeinek védelmével. Hogy mi az oka a gyermekjogi ombudsmanok inaktivitásának e téren, annak feltárásával már más tanulmányban foglalkoztam,¹⁰⁰ ezért ehelyett elsősorban a jövő nemzedékekre vonatkozó intézményi képviselő kérdését fejtem ki röviden.

Ombudsman-típusú intézmények a jövő generációk érdekeinek védelmére

Az ENSZ 1992-es éghajlatváltozással foglalkozó riói konferenciája óta számos javaslat született a jövő nemzedékek érdekvédelmét ellátó intézmény¹⁰¹ létrehozására. Az ENSZ Rio+20 fenntartható fejlődésről szóló csúcstalálkozója is napirendjére vette annak kérdését, hogy milyen intézmény tudna felszólalni a jövő nemzedékek érdekében. A konferencia „Jövő, amit akarunk” című záródokumentuma felkérte az

ENSZ főtitkárát, hogy készítsen jelentést a generációk közötti szolidaritás előmozdításáról.¹⁰² A Ban Ki-moon főtitkár által 2013-ban kiadott, a Nemzedékek közötti szolidaritás és a jövő generációk szükségletei című jelentés¹⁰³ már a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó intézményes modelleket is vázolta. A később, 2021-ben kiadott „Közös Napirendünk” című főtitkári jelentés is tartalmaz javaslatot a jövő nemzedékekért felelős különmegbízott vagy főbiztos intézményének felállítására.¹⁰⁴

Egyelőre az egészséges környezethez való jog érvényesülését általában a már létező nemzeti emberi jogi intézmények vagy általános ombudsmanok felügyelik, és eddig csak néhány ország döntött úgy, hogy olyan szakosított intézményt hoz létre, amelynek kifejezett célja a jövő nemzedékek érdekeinek védelme.

Az ENSZ főtitkárának 2013-as jelentése nyolc ilyen nemzeti modell intézményt sorolt fel (Kanadában, Finnországban, Németországban, Új-Zélandon, Walesben, Norvégiában, Magyarországon; korábban Izraelben).¹⁰⁵ A modellintézmények kapcsán jól látszik, hogy az egyes nemzeti jogszabályok eltérően értelmezik a jövő nemzedékek érdekeit és azok védelmét.

A Walesi Jövő Nemzedékek Biztosának (Future Generations Commissioner) intézményét, amely korábban a Walesi Fenntartható Jövő Biztosá nevet viselte, a 2015-ben elfogadott „jövő nemzedékek jólétéről szóló törvény” (Well-being of Future Generations Act) hozta létre, s a részletes törvényi katalógus alapján elsősorban a szakpolitika-alkotás során igyekszik képviselni a hosszú távú perspektívát és a fenntartható fejlődés elvét. A jelenlegi biztos szerint „a még meg nem született emberek érdekei gyámjának lenni a legnagyobb kiváltság”.¹⁰⁶ Wales-ben önálló gyermekjogi biztos is működik, így a kompetenciák megoszlanak közöttük.

Norvégiában a jövő nemzedékek érdekeinek védelmével viszont az 1981 óta működő gyermekjogi ombudsman (Barneombudet)¹⁰⁷ foglalkozik, ugyanis azoknak a képviselőt is ellátja, akik még nem képesek önállóan a részvételle (így a jövő nemzedékek érdekeinek képviselője is feladata).

Az izraeli parlament 2001-ben nevezte ki a jövő nemzedékek biztosát, azonban rövid működést követően, sajnálatos módon 2006-ban meg is szüntette az intézményt. Működésének ideje alatt az izraeli biztos a gyermekeket is a jövő generációkhoz tartozónak tekintette, s parlamenti szószólójuként működött.¹⁰⁸

Kevésbé érhető tetten a gyermekjogi megközelítés a többi intézménynél, mert Kanada környezetért és fenntartható fejlődésért felelős biztosa (Commissioner of the Environment and Sustainable Development) a főszámvevő hivatal részeként működik. Így némiképpen eltér a klasszikus ombudsman intézményektől, illetve kiemelkedik közülük azt tekintve, hogy a közpénzek felhasználását is monitorozza a jövő nemzedékek érdekeinek védelmében.

A nemzeti parlament felelős bizottságaként működik Finnországban a Parlamenti Bizottság a Jövőért (Committee for the Future) és a Német Fenntartható Fejlődés Parlamenti Tanácsadó Tanács (Rat für Nachhaltige Entwicklung) működik.

Az új-zélandi Környezeti Parlamenti Biztos (Parliamentary Commissioner for the Environment) elsősorban kutatással foglalkozik, s a parlament számára készít jelentéseket a környezetet érintő törvényjavaslatok kapcsán.

Az intézmények közül végezetül a hibrid megoldást követő magyar modellel foglalkozom. A 2013-as ENSZ jelentés a magyar Alapvető Jogok Biztosának Hivatalán belül működő jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyettesi rendszert a modellként szolgáló nyolc nemzeti intézmény között tüntette fel, amelyek úttörő módon, intézményesített formában járulnak hozzá a jövő nemzedékek érdekeinek képviseletéhez. A magyar hivatal 2014 áprilisában nemzetközi hálózat kiépítését kezdeményezte a Budapesten tartott „Modellintézmények a fenntartható jövőért” című konferencián. Ekkor fogadták el a Budapesti Nyilatkozatot,¹⁰⁹ és hozták létre a Jövő Generációk Érdekeinek Védelméért Felelős Intézmények Hálózatát („Network of Institutions for Future Generations”), amelynek titkársági feladatait továbbra is az alapító, vagyis a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó magyar biztoshelyettes titkársága látja el.

Majtényi László már a kilencvenes évek elején tárogatandónak látta egy környezetvédelmi parlamenti biztos intézményének felállítását, a környezet globális szintű rohamos pusztulásának megállítása érdekében – elsősorban érdekvédő és közvetítő szereppel felruházva.¹¹⁰ Hozzá hasonlóan, Sólyom László mellett érvelt, hogy – a védendő csoport alanyatlansága miatt – a jövő nemzedékek védelmében egy szimbolikus-erkölcsi erővel bíró szószólóra, nem klasszikus ombudsmanra/biztosra van szükség, ezért is találta a nemzetközi jogban használatos gyám („guardian”) kifejezést találónak.¹¹¹

Amikor a magyar parlament 2007-ben elfogadta a jövő nemzedékek ombudsmanjának szükségességéről

szóló javaslatot, s az első ombudsman megkezdte hivatali működését. Gyakran „zöld ombudsman”-nak is nevezték, s mind a hivatkozott ENSZ-főtitkári jelentés, mind a szakirodalom szerint elismert intézmény volt. A jogalkotó 2012. január 1-jén a korábbi ombudsmani törvényt felváltotta az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvénnyel (Ajbt.), és egy integrált intézmény mellett döntött, amelyben a három korábban független ombudsman közül ketten sokkal korlátozottabb hatáskörű helyettesek lettek – egy intézmény pedig (adatvédelmi ombudsman) megszűnt – mindezt a környezetvédő szervezetek és a szakértők is erősen bírálták. A jövő nemzedékek ombudsman-helyettesének alkotmányos megbízatása immár az Alaptörvény P. cikkének védelmére szól. Az intézmény egyfelől – az Alkotmánybíróság által is megerősítve – a nemzedékek közötti méltányosság elvének jogi leképeződése. De valójában az elnevezése ellenére – ahogyan Fodor László meg is jegyzi –, illetve az eredeti koncepciójától eltérően, nem a jövő nemzedékek biztosaként, hanem környezetvédelmi biztосként működik.¹¹² Az elmúlt ombudsmani ciklusok során informálisan több alkalommal felmerült, hogy a gyermekjogok területe a jövő nemzedékek biztoshelyettese alá kerüljön. A magyar intézményi struktúrában ugyanis a gyermekjogok védelmével az alapvető jogok biztosa foglalkozik, dedikált helyettes nélkül, általános mandátumán belül az Ajbt. 1. §-a (2) bekezdésének a) pontja alapján. Ha azonban a gyermekek egészséges környezethez való joga merül fel egy ügyben, akkor a hatáskör elméletileg megoszlik a helyettes és a biztos között. Mivel egyetlen beérkezett panasz sem volt ilyen ügygel kapcsolatos, s az ombudsman hivatalbóli vizsgálatot is csupán két olyan ügyben folytatott (2013-ban), amely a gyermekek egészséges környezethez való jogaival foglalkozott (érintőlegesen), a gyermekek jogai a klímaváltozás/környezeti jog összefüggésében nem kerültek még napirendjére ezidáig.

A fenti intézményi modellek közös pontja, hogy eltérő jogszabályi háttérük, feladat- és hatáskörük, intézményi struktúrájuk mellett elsősorban a környezet védelmére és a fenntartható fejlődésre koncentrálnak – ez alól értelemszerűen kivételt képez a norvég gyermekjogi ombudsman, aki egyébként már nem tagja a Jövő Generációk Érdekeinek Védelméért Felelős Intézmények Hálózatának, valamint az izraeli parlament biztos, ameddig működött az intézmény. Talán az is beszédes, hogy a modellintézmények közül is csupán a német, a walesi és magyar hivatal viseli nevében a jövő nemzedékeit (és érdekeik védelmét).

ÖSSZEGZÉS

Jelen tanulmány arra próbált választ keresni, hogy a gyermekek jövőbeni érdekeinek védelméhez hozzájárulhat-e a gyermekjogi keretrendszer használata.

Ha elfogadjuk azt, hogy a gyermekjogok csoportjoként értelmezhetők, továbbá azt az egyre inkább teret nyerő értelmezést, amelyet a Maastrichti Alapelvek hangsúlyoznak, hogy az alapvető emberi – benne

a gyermekeket megillető – jogoknak nincs időbeli hatálya, korláta, úgy a még meg nem születettek érdekeinek védelme értelmezhető a gyermekjogok perspektívából.

Mindez nem zárja ki annak a le-

hetőségét, hogy a nemzetközi és/vagy nemzeti jogalkotó idővel megalkossa a jövő nemzedékek jogainak keretrendszerét és katalógusát. Minthogy a jog feladata a változó társadalmi valóság szabályozása, s a jövő nemzedékek jelenlegi fogalma – akárkiket is értsünk e csoport alatt – vélelmezhetően egyszer valósággá válik jelen döntéseink függvényében, a jognak mindenképpen reagálni kell a vélelmezett érdekek védelmében, szükségleteiket figyelembe véve. Ez az igény a fenntarthatóság kérdései kapcsán nagyon határozottan meg is jelent már, mind a jogelmélet, mind a jogalkalmazás terén. A gyermekek és fiatalok egyre aktívabb jogkeresése a klímaváltozás kontextusában a nemzedékek közötti méltányosság elvére épül, amihez viszont a gyermekjogok már meglévő nemzetközi jogi kerete adhat alapot. Mindez alátámasztható azzal, hogy a megszületett és a majdan megszületendő ember jogokkal körülbástyázott kezdeti életszakasza a gyermekkor, ami a mindenkorai gyermekjogokra való jogosultságának szakasza is egyben. Mindezzel azt is elismerjük, hogy egy ember gyermekkorától kezdődően, fokozatosan nyeri el a jogai teljességét, s az, hogy azokkal élni tudjon, időben elhúzódva valósul meg, de a korlátozott jogi cselekvő- és döntési képesség nem jelent korlátozott alapjogi jogképességet.

Az ombudsman-típusú jogvédelmi intézmények közül a gyermekjogok védelmének mandátumával felruházottak azok, amelyek változó mértékben és intenzitással ugyan, de napirendre tűzték a gyermekek jogainak vizsgálatát a klímaváltozás, azok jövőbeni következményei vonatkozásában. A néhány működő jövő nemzedékekkel foglalkozó intézmény elsősorban fenntartható fejlődéssel, környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozik, nem gyermekjogokkal – kivételt jelent a norvég gyermekjogi ombudsman, amelynek mandátuma alá tartoznak a jövő nemzedékek, mint önálló képviselőre képtelenek érdekeinek védelme is. Ebből kiindulva úgy gondolom, hogy a gyermekjogi mandátummal bíró ombudsman-típusú intézmények-

nek megvan a jogi és jogon túli (szimbolikus, kommunikációs stb.) eszköztára ahhoz, hogy a gyermekek jövőbeni érdekeik védelméhez hozzájárulhasson.

A klímaváltozás sürgető döntési kényszert jelent, fogytán az idő a definíciók keresésére. És ahogy azt a gyermekek és fiatalok jogérvényesítési gyakorlata a klímaperekben, a mozgalmi működésben mutatja, a jelen emberi jogi – de különösen a gyermekjogi – keretrendszere alkalmas a jövő gyermekei érdekeinek védelmére.

JEGYZETEK

1. Jelen tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. A szerző köszönetet mond Halmai Gábornak, Majtényi Balázsnak és Könczöl Miklósnak értékes megjegyzéseikért, konstruktív kritikájukért, amivel segítették a szöveg elkészültét.
2. Paul CRUTZEN: *Geology of Mankind*, 2002, *Nature*, 415, <https://doi.org/10.1038/415023a>.
3. Lásd a téma tudományos megalapozójának tekinthető szerző nemzetközi jogi alapművét a nemzedékek közötti méltányosság kapcsán: Edith BROWN WEISS: *In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony and Intergenerational Equity*, New York, The United Nations University, 1989, <https://doi.org/10.1163/9789004633544>.
4. Lásd például Ferenc pápa: *Laudato Si' kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról*, „Igazságosság a nemzedékek között” című rész, Budapest, Szent István Társulat, 2015, https://regi.katolikus.hu/konyvtar/ferenc_papa_laudo_si_enciklika.pdf.
5. Report of the Secretary General: Intergenerational Solidarity and the Needs of Future Generations, A/68/322, 15 August 2013.
6. Lásd például Vera SPARSCHUH: Mannheim Károly tanulmánya a generációk problémájáról – műtörténeti és elméleti dimenziók című tanulmányát, *Világosság*, 2007/7–8; Carolina GUTIERREZ MUÑOZ – Julia BRANNEN: *The Concept of Generations* (Oxford Bibliographies), New York, Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/OBO/9780199791231-0237>.
7. Karl MANNHEIM: A nemzedéki probléma, in *Ifjúságügy – Szöveggyűjtemény II.*, szerk. NAGY Ádám – OROSS Dániel, 9, https://mek.oszk.hu/18600/18645/pdf/18645_2.pdf.
8. Lásd például: Betty R. KUPPERSCHMIDT: Multi-Generation Employees: Strategies for Effective Management, *The Health Care Manager*, 2000/1, 65–76, <https://doi.org/10.1097/00126450-200019010-00011>; Andrew BELL – Kelvin JONES: The impossibility of separating age, period and cohort effects, *Social Science Medicine*, 2013, 163–165, <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.04.029>; Stacy M. CAMPBELL – Jean M. TWENGE – W. Keith CAMPBELL: Fuzzy But Useful Constructs: Making Sense of the Differences Between Generations, *Work, Aging and Retirement*, 2017/2, 130–139, <https://doi.org/10.1093/workar/wax001>; David P. COSTANZA – Cort W. RUDOLPH – Hannes ZACHER: Are generations a useful concept? *Acta Psychologica*, 2023, 104059, <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2023.104059>; Judith BURNETT: *Generations: The time machine in theory and practice*, London, Routledge, 2010, 1, <https://doi.org/10.4324/9781315584287>.
9. SÜLYOK Katalin: A jelen és a jövő nemzedékek érdekütközéseinek jogi szabályozása: hazai megoldások nemzetközi kontextusban (habilitációs kézirat), Budapest, ELTE Állam-és Jogtudományi Kar, 2024, 18.
10. JAKAB András: Fenntarthatóság az európai alkotmányjogban, *Közjogi Szemle*, 2016/3, 7.
11. Renan ARAÚJO – Leonie KOESSLER: The rise of the constitutional protection of future generations, *Verfassungsblog*, 2022. augusztus 12., <https://verfassungsblog.de/the-rise-of-the-constitutional-protection-of-future-generations/>.
12. SÜLYOK (9. vj.) 19.
13. SÜLYOK (9. vj.) 12.
14. BROWN WEISS (5. vj.); valamint Edith BROWN WEISS: Intergenerational Equity, in *Max Planck Encyclopedias of International Law*, ed. Anne PETERS Oxford University Press, 2013.
15. Intergenerational Solidarity and the Needs of Future Generations, Report of the Secretary General, A/68/322, 2013.
16. Joerg Chet TREMMEL: *Handbook of Intergenerational Justice*, Edward Elgar, 2006, <https://doi.org/10.4337/9781847201850>.
17. Edith BROWN WEISS: Intergenerational Equity and Rights of Future Generations, in *The Modern World of Human Rights: Essays in Honour of Thomas Buergenthal*, eds. Pedro NIKEN – Antonio TRINDADE, Inter-American Institute of Human Rights, 1996, 601, 603.
18. BROWN WEISS (17. vj.) 603.
19. MAJTÉNYI Balázs: A jövő nemzedékek és a természeti tárgyak köztársasága? *Fundamentum*, 2008/1, 25.
20. FODOR László: Fórum, *Fundamentum*, 2008/1, 48.
21. Lásd erről TATTAY Szilárd: Képtelen „képes beszéd”? A jövő nemzedékek „jogainak” képviseléről, *Állam és Jogtudomány*, 2016/3, 108–122.
22. Richard T. DE GEORGE: The Environment, Rights, and Future Generations, in *Responsibilities to Future Generations: Environmental Ethics*, ed. Ernest PARTIDGE, Buffalo, Prometheus Books, 1981, 159.
23. TATTAY (21. vj.) 122.
24. A kezdetektől fogva szorosan kapcsolódik a környezet védelméhez és a természeti kincsek megőrzéséhez. Lásd például a 2006-ban kiadott, a „hetedik generáció” érdekeinek figyelembevételéről szóló Bemidji Nyilatkozatot, amely az irokézek filozófiáján nyugszik, akik a vezető-

- iktől megkövetelik, hogy döntéseiknél vegyék figyelembe a következő hét generáció érdekeit – The Bemidji Statement on Seventh Generation Guardianship, 1 July, 2006, <https://www.sehn.org/sehn/2019/12/17/the-bemidji-statement-on-seventh-generation-guardianship>.
25. Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3–14 June 1992, Rio Declaration on Environment and Development.
 26. UN Framework Convention on Climate Change, 1992, FCCC/INFORMAL/84; 1995. évi LXXXII. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény kihirdetéséről.
 27. 1995. évi LXXXI. törvény a Biológiai Sokféleség Egyezmény kihirdetéséről.
 28. The Maastricht Principles of the Human Rights of Future Generations, July 2023, <https://www.rightsof-futuregenerations.org/the-principles>.
 29. Resolution adopted by the General Assembly on 22 September 2024, A/RES/79/1 <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/272/22/pdf/n2427222.pdf>.
 30. Lásd erről bővebben: LUX Ágnes: Reflexiók a Jövő Paktumáról és a Jövő nemzedékeiről szóló nyilatkozatról, JTI Blog, 2024. november 23., <https://jog.tk.hu/blog/2024/11/reflexiok-a-jovo-paktumarul-nyilatkozatrol>.
 31. Stephen M. GARDINER: *A Perfect Moral Storm: The Ethical Tragedy of Climate Change* (Environmental Ethics and Science Policy Series), Oxford University Press, 2011, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195379440.001.0001>.
 32. Simon CANEY: Justice and Posterity, in *Climate Justice: Integrating Economics and Philosophy*, eds. Ravi KANBUR – Henry SHUE, Oxford Academic, 2018, 161, <https://doi.org/10.1093/oso/9780198813248.003.0009>.
 33. Henry SHUE: *The Pivotal Generation: Why We Have a Moral Responsibility to Slow Climate Change Right Now*, Princeton, Princeton University Press, 2022, <https://doi.org/10.2307/j.ctv1pbwvf7>.
 34. Joachim SANDEN: A nemzedékek közötti igazságosság jogfilozófiai alapjai, *Pro Futuro*, 2012/1, 8.
 35. Stephen HUMPHREYS: Against Future Generations, *European Journal of International Law*, 2022/4, 1061–1092, <https://doi.org/10.1093/ejil/chac068>.
 36. HUMPHREYS (35. vj.) 1063.
 37. Margaretha WEWERINKE-SINGH – Ayan GARG – Shubhangi AGARWALLA: In Defence of Future Generations: A Reply to Stephen Humphreys. *European Journal of International Law*, 2023/3, 651–668, <https://doi.org/10.1093/ejil/chad033>.
 38. Peter LAWRENCE: International Law Must Respond to the Reality of Future Generations: A Reply to Stephen Humphreys, *European Journal of International Law*, 2023/3, 669–682, <https://doi.org/10.1093/ejil/chad034>.
 39. Lásd e vitákról például Axel GOSSERIES: On Future Generations' Future Rights, *Journal of Political Philosophy*, 2008/4, 446–474, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9760.2008.00323.x>; Robert HOCKETT: Justice in Time, *The George Washington Law Review*, 2009/5–6, 1135–1172; Ori J. HERSTEIN: The Identity and (Legal) Rights of Future Generations, *The George Washington Law Review*, 2009/5–6, 1173–1215; David DEGRAZIA: Just(ice) in Time for Future Generations: A Response to Hockett and Herstein, *The George Washington Law Review*, 2009/5–6, 1216–1236. Lásd a „nem-identitás” problémájáról Derek PARFIT: Future Generations: Further Problems, *Philosophy & Public Affairs*, 1982/2, 113–172.
 40. KÖNCZÖL Miklós: Future-Related Interests: What and How to Represent? in *Global Governance and Its Effects on State and Law*, ed. Martin BELOV, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2016, 179–193.
 41. Central Intelligence Agency, The World Factbook, Birth Rate, 2024, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/birth-rate/>, UNICEF Data, <https://data.unicef.org/how-many/how-many-babies-are-born-a-year/>.
 42. Otto SPIJKERS: Intergenerational Equity and the Sustainable Development Goals, *Sustainability*, 2018/ 11, 3836, <https://doi.org/10.3390/su10113836>.
 43. John KNOX: Special Rapporteur on the Issue of Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment, Statement before Human Rights Council, 37th Session, 5 March 2018.
 44. Lásd erről Hugh McCORMICK: Intergenerational Justice and the Non-Reciprocity Problem, *Political Science*, 2009/2, 451–458, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2009.00786.x>.
 45. Lásd erről bővebben SÜLYÖK (9. vj.) 40.
 46. Larissa PARKER – Juliette MESTRE – Sébastien JODOIN – Margaretha WEWERINKE-SINGH: When the kids put climate change on trial: youth-focused right-based climate litigation around the world, *Journal of Human Rights and the Environment*, 2022/1, 64–89, <https://doi.org/10.4337/jhre.2022.01.03>.
 47. Különösen lásd az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt portugál fiatalok által indított Duarte-ügyet – *Duarte Agostinho és mások Portugália és 32 másik állam elleni ügy* [Nagykamara], 39371/20. számú kérelem, a Bíróság 9.4.2024. április 9-én kelt ítélete –, valamint a klímapereskedésben mérőddkönek tekinthető „Klímaszeniorok” ügyét: *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz és mások Svájc elleni ügye* [Nagykamara], 53600/20. számú kérelem, a Bíróság 2024. április 9-én kelt ítélete.
 48. Lásd még ehhez TATTAY (21. vj.).
 49. Az emberi méltóság átfogó nemzetközi emberi jogi védelmének koncepcióját alapozza meg az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata az 1. cikkében, valamint már a preambulumban rögzítve, hogy „az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és

- elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon” („Whereas recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of *all members* of the human family” – kiemelés: L. Á.). Lásd bővebben az emberi méltóság koncepciókról: *Emberi jogok*, szerk. HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila, Osiris Tankönyvek, Budapest, 2003, Második rész, 257–283; ZAKARIÁS Kinga: Az emberi méltósághoz való jog, in *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter – JAKAB András), 2018, <http://ijoten.hu/szocikk/az-emberi-meltosaghoz-valo-jog>.
50. Lásd a Maastrichti Alapelvek szövegét és indoklását: <https://www.rightsoffuturegenerations.org/about>.
 51. E terhekről már számos adat, kutatás és szakirodalmi forrás áll rendelkezésre, például lásd: Save the Children: In the face of Disaster – Children and Climate Change, 2008; WHO Report on Preventing disease through healthy environments: a global assessment of the burden of disease from environmental risks, WHO, 2016; UNICEF: Unless we act now. The impact of climate change on children, November 2015; UNICEF: The climate crisis is a child rights crisis: Introducing the Children’s Climate Risk Index, 2021; UNICEF: The Coldest Year of the Rest of Their Lives: Protecting Children from the Escalating Impact of Heatwaves, 2022; Katharina RUPPEL-SCHICHTLING – Sonia HUMAN – Oliver C. RUPPEL: The Climate Change and Children’s Rights: An International Law Perspective, in *Climate Change: International Law and Global Governance*, eds. Oliver C. RUPPEL – Christian ROSCHMANN – Katharina RUPPEL-SCHICHTLING, Nomos Verlag, 2013, 349–381, <https://doi.org/10.5771/9783845242781-349>.
 52. Analytical study on the relationship between climate change and the full and effective enjoyment of the rights of the child, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/HRC/35/13, 4 May 2017.
 53. Maria TIGRE et al.: The Significance and Transformative Potential of Youth-Led Climate Litigation (előadás, elhangzott a „Future Generations Litigation and Transformative Changes in Environmental Governance Joint Workshop” címmel rendezett, az ELTE ÁJK és az Aarhusi Egyetem által szervezett, 2023. június 8–9-én Budapesten megrendezett workshopon); Larissa PARKER – Juliette MESTRE – Sébastien JODOIN – Margaretha WEWERINKE-SINGH: When the Kids Put Climate Change on Trial: Youth-focused Rights-based Climate Litigation around the World, *Journal of Human Rights and the Environment*, 2022/1, 64–89, <https://doi.org/10.4337/jhre.2022.01.03>.
 54. Lásd erről bővebben Aoife NOLAN: Children and Future Generations Rights before the Courts: The Vexed Question of Definitions, *Transnational Environmental Law*, 2024/3, 522–546, <https://doi.org/10.1017/S2047102524000165>.
 55. SULYOK (9. vj.) 178.
 56. Lásd például a Neubauer-ügyet, Bundesverfassungsgericht [BVerfG] [Federal Constitutional Court], Mar. 24, 2021, Case No. BvR 2656/18/1, BvR 78/20/1, BvR 96/20/1, BvR 288/20, http://www.bverfg.de/e/rs20210324_1bvr265618en.html.
 57. *Demanda Generaciones Futuras v. Minambiente*, STC 4360-2018. Lásd az ügy nem hivatalos angol fordítását a Global Climate Change Litigation Database-ben, <https://climatecasechart.com/non-us-case/future-generacion-v-ministry-environment-others/>.
 58. Lásd a Neubauer-ügyet és a folyamatban lévő *Engels, Steinmetz, et al. v. Germany*-ügyet [1 BvR 188/22] a Német Szövetségi Alkotmánybíróság előtt. Lásd az ügy nem hivatalos angol fordítását a Global Climate Change Litigation Database-ben, <https://climatecasechart.com/non-us-case/steinmetz-et-al-v-germany/>.
 59. *Mathur et al. v Her Majesty the Queen in Right of Ontario*, CV-19-00631627, <https://climatecasechart.com/non-us-case/mathur-et-al-v-her-majesty-the-queen-in-right-of-ontario/>.
 60. *Our Children’s Trust Juliana v. United States* (2015), <https://climatecasechart.com/case/juliana-v-united-states/> vagy lásd például: *Navabine F. v. Hawai’i Department of Transportation* (2022), <https://climatecasechart.com/case/navabine-f-v-hawaii-department-of-transportation/>; *Held v. State* (Montana) (2020), <https://climatecasechart.com/case/11091/>.
 61. *Greenpeace Nordic Association v. Ministry of Petroleum and Energy* (HR- 2020-2472-P), Supreme Court of Norway, 22 December 2020. Lásd az ügy nem hivatalos angol fordítását a Global Climate Change Litigation Database-ben, <https://climatecasechart.com/non-us-case/greenpeace-nordic-assn-and-nature-youth-v-norway-ministry-of-petroleum-and-energy/>.
 62. *Anton Foley & Ors v Sweden*, Nacka District Court on 25 November 2022. Lásd az ügy nem hivatalos angol fordítását a Global Climate Change Litigation Database-ben: <https://climatecasechart.com/non-us-case/anton-foley-and-others-v-sweden-aurora-case/>.
 63. World Health Organization (WHO): Inheriting a Sustainable World? Atlas on Children’s Health and the Environment, 2017, <https://www.who.int/publications/item/9789241511773>, Jennifer K. VANOS – Alexandria J. HERDT – Marc R. LOCHBAUM: Effects of physical activity and shade on the heat balance and thermal perceptions of children in a playground microclimate, *Building and Environment*, 2017, 119–131, <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2017.09.026>.
 64. Analytical study on the relationship between climate change and the full and effective enjoyment of the rights of the child. Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and

- reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/110/91/PDF/G1711091.pdf?OpenElement>.
65. UNICEF: Fact sheet: COP26 – Children and climate change, 2021, <https://www.unicef.org/pressreleases/fact-sheet-cop26-children-and-climate-change>.
 66. UNICEF 2015 (51. vj.) 6.
 67. Lásd a sérülékenység kérdéséhez: Children's health. <https://climate-adapt.eea.europa.eu/en/observatory/evidence/health-effects/childrens-health>; Terra LÉGER-GOODS – Catherine MALBOEUF-HURTUBISE – Trinity MASTINE – Mélissa GÉNÉREUX – Pier-Olivier PARADIS – Chantal CAMDEN: Eco-anxiety in children: A scoping review of the mental health impacts of the awareness of climate change, *Frontiers in Psychology*, 2022, 872544, 1–21. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.872544>. Lásd még: UNICEF Magyarország: Felmérés a fiatalok klímavédő hozzáállásáról, 2022.
 68. UNICEF: How many children are there in the world? United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, World Population Prospects, 2024. <https://data.unicef.org/how-many/how-many-children-under-18-are-in-the-world/>.
 69. Wim THIERY et al.: Intergenerational inequities in exposure to climate extremes, *Science*, 2021/6564, 158–160, <https://doi.org/10.1126/science.abi7339>.
 70. Lásd erről: Aoife NOLAN: The Children are the Future – Or Not? Exploring The Complexities of the Relationship between the Rights of Children and Future Generations, *EJIL:Talk!*, 2022. május 22., <https://www.ejiltalk.org/the-children-are-the-future-or-not-exploring-the-complexities-of-the-relationship-between-the-rights-of-children-and-future-generations/>. Aoife DALY: Intergenerational rights are Children's rights: upholding the right to a healthy environment through the UN Convention on the Rights of the Child, 2020. június 20., <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4141475>.
 71. Karin ARTS: Children's Rights and the Sustainable Development Goals, in *International Human Rights of Children*, *International Human Rights*, eds. Ursula KILKELLY – Ton LIEFAARD, Singapore, Springer, 2019, https://doi.org/10.1007/978-981-10-4184-6_18.
 72. Hivatkozta Bottini Filho-t NOLAN (70. vj.).
 73. MAJTÉNYI László: Észrevételek a jövő nemzedékek jogainak képviseléséhez, in *A jövő nemzedékek jogai*, szerk. JÁVOR Benedek, Budapest, Védegylet, 2000, 44.
 74. 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.
 75. „[...] amint azt a Gyermek Jogairól Szóló Nyilatkozat is említi – »a gyermeknek, figyelemmel fizikai és szellemi érettségének hiányára, különös védelemre és gondozásra van szüksége, nevezetesen megfelelő jogi védelemre, születése előtt és születése után« egyaránt” – A Gyermek jogairól szóló egyezmény, Preambulum.
 76. Lásd például Divya MEHTA – Adrian B. KELLY et al.: Child Maltreatment and Long-Term Physical and Mental Health Outcomes: An Exploration of Biopsychosocial Determinants and Implications for Prevention, *Child Psychiatry and Human Development*, 2023, 421–435. <https://doi.org/10.1007/s10578-021-01258-8>.
 77. Sabine PAHL – Stephen SHEPPARD – Christine BOOMSMA – Christopher GROVES: Perceptions of Time in Relation to Climate Change, *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 2014/5, 375–388, <https://doi.org/10.1002/wcc.272>.
 78. United Nations Secretary-General, „Intergenerational Solidarity and the Needs of Future Generations”, A/68/322 (15 August 2013), para. 5.
 79. ENSZ Gyermekjogi Bizottság: 26. sz. Átfogó Kommentár (2023) a gyermekek jogairól és a környezetről, különös tekintettel a klímaváltozásra. Nem hivatalos magyar fordítása: https://gyermekjogicivilkoalicio.hu/wp-content/uploads/2024/04/UNCRC-26.-sz.-atfogo-kommentar_hu-1.pdf.
 80. LAMM Vanda: Néhány megjegyzés az emberi jogi tárgyú egyezmények értelmezésének sajátos esetéről, in *Tanulmányok a 70 éves Bibari Mihály tiszteletére*, szerk. SZOBOSZLAI-KISS Katalin – DELI GERGELY, Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2013, 310, <http://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/bibari/lamm.pdf>.
 81. Sisilia Nurmala DEWI: Youth Climate Movement in the Global South: Reaching the Critical Mass We Need, The Heinrich Böll Stiftung, 20 June 2022, <https://th.boell.org/en/2022/06/20/youth-climate-movement>; Rebecca STRAUCH, Viktoria JANSBERGER – Sebastian KOOS – Gabriele SPILKER: Voices of Change in the Global South: Understanding the Dynamics of Environmental Protest, *Working Paper Series of the Cluster „The Politics of Inequality”*, No. 37. 2024, <https://doi.org/10.48787/kops/352-2-1ween35c8fd7z6>.
 82. Lásd: <https://fridaysforfuture.org>.
 83. Lásd például Emma FARGE: Greta Thunberg's generation most likely to believe climate change is a crisis: poll, *Reuters*, 2021. január 27., <https://www.reuters.com/article/business/environment/greta-thunbergs-generation-most-likely-to-believe-climate-change-is-a-crisis-p-idUSKBN29W0EF/>.
 84. Anna TURNS: Generation Greta, *The UNESCO Courier*, 2021/2, 10–12, <https://doi.org/10.18356/22202293-2021-2-3>.
 85. Lásd: Greta THUNBERG: My generation, and those coming after, are the future. We deserve to be fought for. We deserve climate justice, social justice and equity..., *Facebook*, 2020. november 24., <https://www.facebook.com/watch/?v=1504099689779830>.

86. LÁPOSSY Attila – SOMODY Bernadette: Tényleg vannak a gyermekeknek alapjogaik? *Fundamentum*, 2015/1, 4–20.
87. UNICEF: National human rights institutions (NHRIs) Series: Tools to support child-friendly practices. Child-friendly Complaint Mechanisms, Florence, UNICEF Innocenti, 2019.
88. UNICEF: Championing Children's Rights. A Global study of independent human rights institutions for children – summary report, Florence, UNICEF Innocenti Publications, 2012, 2.
89. Lásd a gyermekjogok elismerésének szükségességéről szóló gazdag szakirodalmat a nyolcvanas évektől kezdődően, például: John EEKELAAR: The emergence of children's rights. *Oxford Journal of Legal Studies*, 1986/2, 161–182; Michael FREEMAN: The Value and Values of Children's Rights, in *The Human Rights of Children. From Visions to Implementation*, eds. Antonella INVERNIZZI – Jane WILLIAMS, Ashgate, 2011, 21–37, Karl HANSON: Reinventing children's rights, *Childhood*, 2022/2, 149–156, <https://doi.org/10.1177/09075682221098593>.
90. Brian GRAN: The Roles of Independent Children's Rights Institutions in Implementing the CRC, in *The Human Rights of Children. From Visions to Implementation*, eds. Antonella INVERNIZZI – Jane WILLIAMS, Ashgate, 2011, 219–239; Linda C. REIF: The Ombudsman for Children: Human Rights Protection and Promotion, in L. C. R.: *The Ombudsman, Good Governance and the International Human Rights System* (International Studies in Human Rights, Vol. 79), Dordrecht, Springer, 289–331, https://doi.org/10.1007/978-94-017-5932-8_9.
91. Lásd erről bővebben UNICEF (87. vj.); *The Roles of Independent Children's Rights Institutions in Advancing Human Rights of Children* (Sociological Studies of Children and Youth, Vol. 28), eds. Agnes Lux – Brian GRAN – Loretta E. Bass, Bingley, Emerald Publishing Limited, 75–93, <https://doi.org/10.1108/S1537-46612020000028006>.
92. Lásd az egyes országok intézményeit Európában, a regionális hálózatként működő Gyermekjogi Ombudsmanok Európai Hálózata (ENOC) oldalán, amely összefogja az Európa Tanács országaiban működő különböző intézményeket. 2024-re az ENOC-nak 44 tagintézménye van 34 országban, ebből 22 uniós ország: <https://enoc.eu/who-we-are/enoc-members/>.
93. UNICEF (88. vj.).
94. Lásd ehhez bővebben Lux Ágnes: A gyermekjogi mozgalom fejlődése és az európai független gyermekjogi intézmények összehasonlító perspektívában (doktori értekezés), Budapest, ELTE ÁJK, doktori értekezés, 2018, 5.3. fejezet.
95. UN CRC Committee: General Comment No. 2. (2002) The role of independent national human rights institutions in the promotion and protection of the rights of the child, CRC/GC/2002/2, 15 November 2002; UN CRC Committee: General Comment No. 5 (2003): General Measures of Implementation of the Convention on the Rights of the Child, CRC/GC/2003/5, 3 October 2003.
96. Gabriele KUCSKO-STADLMAYER: *Európai Ombudsman-intézmények*, a magyar kiadást szerkesztette: SZABÓ Máté – PÉTERFALVI Attila, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010.
97. Principles Relating to the Status of National Human Rights Institutions („The Paris Principles”), adopted by the UN General Assembly resolution 48/134 of 20 December 1993. UN GA 48/134.
98. Principles on the Protection and Promotion of the Ombudsman Institution („The Venice Principles”), adopted by the Venice Commission at its 118th Plenary Session at 2019 (Venice, 15–16 March 2019).
99. A Gyermekjogi Ombudsmanok Európai Hálózata 2022-ben a „Gyermekjogok és a Klímaigazságosság” témáját helyezte munkája fókuszába, az erről szóló jelentést és tevékenységeket lásd: ENOC Synthesis Report „Children's Rights & Climate Justice”, <https://enoc.eu/what-we-do/annual-advocacy-areas/childrens-rights-and-climate-justice/>.
100. Lux Ágnes: How green are children's rights institutions in the Visegrád countries? *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 2023/2, 7–28, <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v9i2.1138>.
101. SÓLYOM László: A jövő nemzedékek jogai és ezek képviselése a jelenben, in *A jövő nemzedékek jogai*, szerk. JÁVOR Benedek, Budapest, Védegylet, 2000, 36.
102. United Nations: The future we want, Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012, A/RES/66/288.
103. Intergenerational solidarity and the needs of future generations – Report of the Secretary-General, A/68/322, 2013.
104. United Nations: Our Common Agenda – Report of the Secretary-General, 2021.
105. Lásd ezekről az intézményekről MARCEL Szabó: National institutions for the protection of the interests of future generations, *e-Pública*, 2015/2, 7–24.
106. Lásd: <https://ourfuturegenerations.com/derek-walker/>.
107. Lásd: <https://www.barneombudet.no/>.
108. Shlomo SHOHAM – Nira LAMAY: Commission for Future Generations in the Knesset, in *The Handbook of Intergenerational Justice*, ed. Jörg TREMMEL, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2006, 244–281.
109. Budapest Declaration on the Role of Ombuds Institutions on Protecting the Needs of Future Generations, https://www.ajbh.hu/documents/10180/8238471/Budapest_Declaration_2024.df/pdf/8c366d21-bb4c-e3e6-0cf7-798c1a60162c?t=1736780309665.
110. MAJTÉNYI László: *Ombudsman. Állampolgári jogok biztosa*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.
111. SÓLYOM (100. vj.) 39.
112. FODOR László, Fórum, *Fundamentum*, 2008/1, 47.